

ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש".

אמר רב חסדא:

אין הכהנים רשאים לכוף את קישרי אצבעותיהן (2) שהם פושטים בהם את אצבעותיהם בשעת ברכה —

עד שיחזרו פניהם מן הצבור, שאז אם ירצו, יכולים הם לכוף את אגרופם כשאר בני אדם.

אמר רבי זירא אמר רב חסדא:

א. אין הקורא רשאי לקרוא "כהנים", עד שיכלה "אמן" שעל ברכת ההודאה מפי הצבור. (3)

"יהי רצון מלפניך ה' אלהינו, שתהא ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל, (15) לא יהא בה מכשול ועוון". (16)

וכי מהדר הכהן אפיה מציבורא [כאשר מסיים הוא את ברכתו, ומחזיר פניו מכנגד הציבור לצד ארון הקודש], **מאי אמר הכהן?**

אדבריה [הנהיג] רב חסדא לרב עוקבא, (17) **ודרש רב עוקבא:**

כך אומר הכהן כאשר סיים לברך ברכת כהנים, והחזיר פניו מכנגד העם: **"רבונו של עולם, עשינו מה שגזרת עלינו** [ובירכנו את ישראל; ואף אתה] **עשה עמנו מה שהבטחתנו** [וואני אברכם], שתסכים על ידינו; ואנו מבקשים ממך: (1) **השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך**

לט-ב

ריש גלותא לדרוש כפי שדרש.

1. נתבאר על פי רש"י, שכתב: **מה שהבטחתנו: שתסכים על ידינו, כדכתיב "ואני אברכם"; ואם כן "השקיפה וכו'"** היא בקשה אחרת, ואינה ענין ל"מה שהבטחתנו".

וראה משנה במעשר שני [ה יג], גבי וידוי מעשר שני: **"השקיפה ממעון קדשך מן השמים, עשינו מה שגזרת עלינו, אף אתה עשה עמנו מה שהבטחתנו, השקיפה וכו'",** וצ"ע.

2. קשרי אצבע, הם החוליות שכופפין ופושטין בהן, רש"י, והוא הקשר האמצעי שבאצבע.

3. א. ברש"י לקמן על מה שאמרו, שאין הקורא בתורה רשאי לקרות בתורה עד שיכלה אמן של ברכת התורה מפי הציבור, כתב: **"וכל הני משום דתרי קלי לא משתמעיי", ומשמע שכוונתו לפרש בטעם זה, את כל הנוכרים כאן, שממתניים עד שיכלה, וראה מה שכתבו בתוספות כאן.**

15. נוסח הרמב"ם הטור והשולחן ערוך: **"לברך את עמך ישראל ברכה שלימה, ולא יהא בה מכשול ועוון מעתה ועד עולם"**.

16. פירש ב"תורת הקנאות", ש"מכשול" הוא כמו שאומרים בתפילת ימים הנוראים **"שלא יכשלו בלשונם"**, ו"עוון" הוא משום שהכהן מברך: **"יברכך"**, והיינו ברכה בעושר כמו שהביא שם ממדרש רבה פרשת נשא, והיות ועושר הוא נסיון, על דרך: **"וישמך ישורון ויבעט"**, לכן מתפלל הכהן שלא יצא מברכתו שום עוון.

17. פירש מהר"ץ חיות: שרוב ראשי גליות היו להם חכמים הממונים אצלם, וכל עניני הדינים וההוראות היו נחתכים רק על פיהם, כי לפעמים לא היו ראשי גליות גדולים בתורה כל כך כמו החכמים, אלא שלראשי גליות היה יתרון בכך, שהיה העז והמשרה על פי חכמי פרס; ואף כאן הניע רב חסדא את לבבו של רב עוקבא שהיה

שתכלה ברכה מפי הכהנים.⁽⁵⁾
 ד. "ואין הכהנים רשאים להתחיל בברכה
 אחרת [כגון: יאר, ישא],⁽⁶⁾ עד שיכלה אמן
 מפי הצבור.

ב. ואין הכהנים רשאים להתחיל בברכה
 שהם מברכים קודם ברכת כהנים, עד שיכלה
 דיבור ["כהנים"] מפי הקורא.⁽⁴⁾

ג. ואין הצבור רשאים לענות אמן, עד

השני: "ברכה" זו היא "ברכת כהנים" עצמה.
 וכפירוש השני נראה מדברי השולחן ערוך
 שהובאו בהערה 6.

6. כן פירש הר"ן במגילה טו ב מדפי הרי"ף, וכן
 היא המשמעות הפשוטה של "ברכה אחרת";
 ואולם צריך ביאור: למה דיבר רב חסדא רק
 מברכה שניה, ולא אמר דין זה על הברכה
 הראשונה של הכהנים!?

ואם היינו נדחקים ש"ברכה אחרת" הכוונה
 לברכת כהנים, שהיא אחרת מן הברכה הקודמת
 שהיא ברכת המצוות, ונפרש שרב חסדא דיבר
 עד עתה מברכת המצוות ולא מ"ברכת כהנים",
 היה ניחא.

שיטת השולחן ערוך סימן קכח סעיף יח:
 "אין הכהנים רשאים להתחיל ברכת אשר
 קדשנו בקדושתו של אהרן, עד שיכלה דיבור
 קריאת כהנים מפי הקורא"; הוא דינו השני של
 רב חסדא, וכפירוש רש"י.

"ואחר שברכו הכהנים אשר קדשנו בקדושתו
 של אהרן, אינם רשאים להתחיל יברך עד
 שיכלה מפי כל הציבור אמן שעונים אחר ברכת
 אשר קדשנו בקדושתו של אהרן"; הוא דינו
 הרביעי של רב חסדא, ואינו מפרשו על "יאר,
 ישא"; ויתכן שאינו גורס "ברכה אחרת" בגמרא,
 ולפי זה אפשר לפרש כן גם בדעת רש"י.

"ואין הציבור עונים אמן עד שתכלה ברכה
 מפי הכהנים", והיינו עד שתכלה "ברכת כהנים",
 והוא דינו השלישי של רב חסדא, וסדר זה נכון
 יותר.

שיטת הר"ן מגילה טו ב מדפי הרי"ף בשם

ב. נראה מדברי הגמרא, שקריאת "כהנים"
 היא קודם הברכה שלפני ברכת כהנים,
 וכמנהגנו; וראה ברש"י לעיל לח א ד"ה כהן
 קורא כהנים, שכתב: "מזהיר את חביריו
 העומדים להחזיר פניהם ולברך את ישראל",
 וכן הוא לשון רש"י כאן ד"ה לעקור "ואם יחיד
 הוא אינו קורא והוא מחזיר פניו מאליו",
 ומשמע שבתום הקריאה מחזירים את פניהם,
 ואם כן נמצא שמחזירים את פניהם לעם בתחילת
 הברכה שלפני ברכת כהנים, וכן פסק בשולחן
 ערוך [קכח יא]; וב"משנה ברורה" [ס"ק מ]
 הביא שיש ראשונים החולקים בדבר, וכתבו
 אחרונים לצאת ידי שניהם, ומחזירים את פניהם
 באמצע הברכה.

4. נתבאר על פי רש"י כאן, ובד"ה לעקור, ולפי
 מה שכתב רש"י בד"ה עד שיכלה, שהטעם בכל
 דינים אלו הוא משום "תרי קלי לא משתמעיי",
 צריך לפרש, שאם יתחיל לברך קודם שסיים, לא
 ישמע הוא [או היות ושני כהנים הם, לא ישמע
 חבריו] את קול המקריא "כהנים" עד תומו.

וחידוש הוא שחייבים הם לשמוע את קריאת
 המקריא; וביותר, שהרי לכאורה אין מלת
 "כהנים" גזירת הכתוב, והעיקר הוא שיזהירם,
 ואם הוזהר הכהנים בשמעו מחצית המילה מה
 בכך! ? וראה עוד מה שיתבאר בהערה 5.

5. יש לבאר בשני אופנים:
 האחד: "ברכה" זו היא כ"ברכה" שנזכרה
 בדינו השני של רב חסדא, דהיינו ברכת "אשר
 קדשנו".

ואמר רבי זירא אמר רב חסדא:

א. אין הכהנים רשאים להחזיר פניהם מן הצבור לאחר "ברכת הכהנים", עד שיתחיל שליח צבור ב"שום שלום". (7)

ב. ואינן רשאים לעקור רגליהם מן הדוכן ולילך, אלא עומדים כפופים לפני ארון הקודש, עד שיגמור שליח צבור "שום שלום". (8)

["ואחרים פירשו"]:

"אין הכהנים רשאים להתחיל בברכה עד שיכלה הדיבור מפי הקורא, שמקרין היו הכהנים כדי שלא יטעו, שהיה שליח ציבור קורא לפניהם כל תיבה ותיבה", כלומר: "דיבור" היינו הקראת התיבה ולא אמירת "כהנים", [והשולחן ערוך בסעיף יח שם, הביא גם דין זה].

וכתב עוד הר"ן שם: "ואין הכהנים רשאים להתחיל אפילו בתיבה ראשונה דליכא למיחש לטעות, וכל שכן באידך עד שיכלה דיבור מפי הקורא", ואין כוונת הר"ן לומר, שאפילו בתיבה ראשונה לא יתחיל קודם שיכלה, שהרי זה פשיטא, שאם הקורא קורא כי אז הכהן אינו מתחיל; אלא כוונת הר"ן לדקדק לשון "להתחיל", דמשמע שאנו דנים בתחילת ברכת כהנים, שאף תיבה ראשונה מקריא הקורא, וממילא אין מתחיל הכהן עד שיגמור המקריא להקרות.

ובדין הקראת המקריא יש כנראה שלש שיטות:

שיטת רש"י שלא הזכיר בכל הענין את הקראת המקריא, נראה שאינו סובר שהוא מדינא דגמרא.

שיטת הר"ן, שהמקריא מקריא אפילו את התיבה הראשונה "יברכך", ומדינא דגמרא הוא, וכן פסק הרמ"א בסימן קכח.

שיטת הרמב"ם והשולחן ערוך, שאינו מקריא אלא מתיבה שניה ואילך.

וביאר עוד הר"ן שם את דינו הרביעי של רב חסדא: "ואין הכהנים מתחילין בברכה אחרת, כגון יאר, ישא, עד שיכלה אמן מפי הציבור"; ומלבד שצריך ביאור: למה העמיד רב חסדא את

דינו על הברכה האחרת ולא על הברכה הראשונה, וכפי שנתבאר לעיל; תיקשי עוד: הרי המקריא את התיבות מפסיק בין אמן של הציבור לברכת הכהנים! ? והניחא לשיטת השולחן ערוך המפרש מימרא זו של רב חסדא על ברכה ראשונה של הכהנים, ניחא, שהרי הוא עצמו סובר שבברכה ראשונה אין מקריאים בפני הכהנים תיבת "יברכך"; אך לשיטת הר"ן קשה, וראה מה שהביא ב"יוסף דעת".

וראה עוד מה שכתבו ה"בית יוסף" והגר"א בסימן קכח סעיף יח.

7. כתבו האחרונים [דבר אברהם] חלק א סוף תשובה לא], לדקדק מדברי רש"י בד"ה לעקור, שכתב: "וכשכלה אמן אחרון מפי ציבור הן מחזירין את פניהם", שהוא גורס כגירסת השאלות בפרשת בהעלותך [שאלתא קכה]: "עד שיכלה אמן מן הציבור", ראה שם באות ה ובסוף המכתב.

8. רש"י סיכם כאן את סדר ברכת הכהנים: עוקר הכהן את רגליו בעבודה ממקומו, ובא לפני ארון הקודש, ומתפלל: "יהי רצון שתהא ברכה זו שציויתנו לברך את עמך ישראל [ברכה שלימה], ולא יהא בה מכשול ועוון [מענתה ועד עולם]", ומאריך בה עד שתכלה אמן של ברכת הודאה מפי הציבור.

ושליח הציבור קורא "כהנים" אם שנים הם, ואם יחיד הוא אינו קורא, אלא שהוא מחזיר פניו אל העם מאליו.

וכשכלה הדיבור מפי הקורא, מברך הכהן "אשר קדשנו (במצוותיו וצונו) בקדושתו של

אין המפטיר רשאי להפטיר בנביא, עד שתגלל ספר תורה במטפחותיו, כדי שלא יהיו הגוללים טרודים בגלילה, ולא ישמעו את ההפטרה מפי המפטיר.

ואמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי:

דרכם היה שהיו מביאים ספר תורה ממקום משתמר, לארון שבו היו מניחים את ספר התורה עד שיקראו בו, והיו מעטרים אותו ארון בבגדים נאים; ולאחר הקריאה או התפילה, היה הציבור מלווה את ספר התורה למקומו.

אין שליח צבור רשאי להפשיט מבגדיה הנאים את התיבה — שבה היה ספר התורה — בפני הציבור, מפני כבוד צבור, שטורח הציבור הוא להמתין עד שיפשיט שליח הציבור את התיבה, ואחר כך יוליכו את ספר התורה למקומו; אלא יחזירו את ספר התורה למקומו, ואחר כך יבוא שליח הציבור ויפשיט את התיבה.

ואמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי:

ואמר רבי זירא אמר רב חסדא הלכות פסוקות בדיני קריאת התורה:

א. אין הציבור רשאים לענות אמן, עד שתכלה ברכה מפי הקורא, כלומר: מפי המברך שבזמנם הוא היה הקורא.⁽⁹⁾

ב. ואין הקורא רשאי לקרות בתורה, עד שיכלה אמן על הברכה מפי הציבור.

ג. ואין המתרגם רשאי להתחיל בתרגום, עד שיכלה פסוק מפי הקורא, שכך היה דרכם לתרגם כל פסוק אחר קריאתו.

ד. ואין הקורא רשאי להתחיל בפסוק אחר, עד שיכלה תרגום מפי המתרגם.

אמר רבי תנחום, אמר רבי יהושע בן לוי:

המפטיר בנביא, צריך שיקרא בתורה תחילה.

ואמר רבי תנחום, אמר רבי יהושע בן לוי:

שהכהנים מתפללים קודם הברכה, למה שהם מתפללים אחר הברכה, שאת הראשונה מסיימים כשיכלה אמן מפי הציבור, ואילו את התפלה האחרונה מסיימים הם כשתכלה הברכה מפי שליח הציבור.

וחילוק זה מצינו גם בשולחן ערוך סימן קכח סעיף ט, וברמ"א סעיף טו; אך המשנה ברורה בס"ק לא הביא בשם ה"מגן אברהם" ושאר אחרונים, אינו בדוקא, ואף בברכה ראשונה מסיימים הם כשתכלה הברכה, כדי שיענו הציבור אמן אף על תפלתם.

9. מרש"י בד"ה עד שיכלה אמן, נראה שטעם

אהרן, וציונו לברך את עמו ישראל באהבה", ואחר כך מתחילין הכהנים בברכה.

וכשכלה אמן אחרון מפי הציבור, הכהנים מחזירים פניהם וכופפים קשריהם אם רוצים.

ושליח הציבור מתחיל "שים שלום", והכהנים מתפללים: "רבונו של עולם, עשינו מה שגזרת עלינו, אף אתה עשה עמנו כמה שהבטחתנו, השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש; ומאריכין בה עד שתכלה ברכה מפי שליח צבור.

ועוקרין רגליהם והולכין להם.

ונראה מלשון רש"י, שהוא מחלק בין מה

אמר רבי זירא אמר רב חסדא: שלש מקראות הם⁽¹¹⁾ אומרים כנגד שלש הברכות:

א. "ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו".

ב. "ברכו ה' כל צבאיו משרתיו עושי רצונו".

ג. "ברכו ה' כל מעשיו ככל מקומות ממשלתו ברכי נפשי את ה'".

בברכת כהנים שבמוספי דשבתא [מוסף של שבת] מה הן הישראל אומרים?⁽¹²⁾

אמר רבי אסי:

א. [תהלים קלד א]: "שיר המעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות".

ב. [תהלים קלד ב]: "שאו ידיכם קודש וברכו את ה'".

ג. [תהלים קלה כא]: "ברוך ה' מציון שוכן ירושלים הללויה?"

ומקשינן: ולימא נמי [יאמר כפסוק שלישי] את הפסוק [תהלים קלד ג]: "יברכך ה'".

אין הצבור רשאים לצאת מפתח בית הכנסת, עד שינטל ספר תורה כדי לצאת מבית הכנסת.

ושמואל אמר: עד שיצא ספר התורה.

ולא פליגי; כי:

הא — דאמר רבי יהושע בן לוי: עד שינטל — בכגון דאיכא פיתחא אהרינא [יש פתח אחר] לבית הכנסת חוץ מן הפתח בו אמור ספר התורה לצאת.

הא — דאמר שמואל: עד שיצא — בכגון דליכא פיתחא אהרינא [אין פתח אחר] לבית הכנסת מלבד הפתח בו אמור ספר התורה לצאת, ולפיכך נכון שיצא ספר תורה תחילה, ולא יצא האדם בפתח לפני ספר התורה.

אמר רבא: בר אהינא [שם חכם] אסברה לי טעמו של דבר, שהוא משום שנאמר:

"אחרי ה' אלהיכם תלכו", ולא לפניו.

כאן שבה הגמרא לדיני "ברכת כהנים; ומבארת:

בזמן שהכהנים מברכים, העם מה הן אומרים להודות על הברכות כדי להראות שהן נוחות להם:⁽¹⁰⁾

11. א. סמוכים זה לזה בתהלים סוף פרק קג, ונזכר בהם לשון ברכה.

ב. ראה ב"ק"ן אורה" כאן באריכות, בביאור אמירת הפסוקים הנזכרים כאן בגמרא בשעת ברכת כהנים.

12. כתב רש"י: כי היות והוא נשיאת כפים חדש שאינו בחול, לכן צריך לחדש את דברי העם.

דין זה אף הוא משום "תרי קלי לא משתמעיי", ולכאורה צריך ביאור, מי חייב לשמוע את הברכה או את האמן, עד שנאמר: תרי קלי לא משתמעיי.

10. ולקמן מ' א מתבאר בגמרא, מתי הם אומרים את הפסוקים האלו.

א. "הנה כי כן יבורך גבר ירא ה'".
 ב. "יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים
 כל ימי חיידך".

ג. "וראה כהנים לבניך שלום על ישראל". (2)

ומבאר הגמרא: היכן באיזה מקום בברכת
 כהנים אומרן ישראל לפסוקים אלו?

רב יוסף אמר: בין כל ברכה וברכה של
 הכהנים או אומר ישראל פסוקים.

ורב ששת אמר: בהזכרת השם אומר
 ישראל פסוקים.

פליגי בה רב מרי ורב זביד:

חד מהם אמר: פסוקא לקבל פסוקא [פסוק
 כנגד פסוק], על כל פסוק שאומר הכהן,
 אומר ישראל פסוק אחד; או בהזכרת השם
 או בסוף הפסוק, למר כדאית ליה, ולמר
 כדאית ליה.

וחד מהם אמר: אבל פסוקא אמר להו
 לכולהו [על כל פסוק שאומר הכהן, אומר
 ישראל את כל שלשת הפסוקים], אם
 בהזכרת השם, אם בסוף הפסוק.

אמר רבי חייא בר אבא:

מציון עושה שמים וארץ", דפסוק זה הרי
 כתיב בהוא עניינא [סמוך הוא לשני
 הפסוקים הראשונים]! (13)

אמר יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי:

מתוך שהתחיל בברכותיו של הקב"ה
 ["ברכו את ה'"], מסיים בברכותיו של
 הקב"ה ["ברוך ה'"], ואינו אומר "יברכך ה'
 שהוא ברכת הקב"ה לישראל.

בברכת כהנים שבמנחה דתעניתא [במנחה
 בתענית], מאי אמרי ישראל? (14)

אמר רב אחא בר יעקב:

א. "אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך
 כי רבו משובתינו לך חטאנו".

ב. "מקוה ישראל מושיעו בעת צרה למה
 תהיה כגור בארץ וכאורח גטה ללון".

ג. "למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל
 להושיע, ואתה בקרבנו ה' ושמך עלינו נקרא
 אל תניחנו". (15)

א-ח בברכת כהנים שבנעילה דיומא דכפורי
 [נעילה שביום כיפור] מאי אמרין? (1)

אמר מר זוטרא, ואמרי לה במתניתא תנא
 [יש אומרים שבברייתא שנינו כן]:

מענין שאר הפסוקים שהם כדי להראות שאנו
 מודים לה' על הברכות, ונוח לנו בהם.

1. נתקשו התוספות, למה הזכירה הגמרא רק
 נעילה דיום הכפורים, ולא נעילה של תענית,
 ראה תענית כו ב; ולא יישבו.

2. שלושת הפסוקים סמוכים זה לזה, בתהלים
 קכח ד ואילך.

13. כלומר: והרי אף בו נזכר לשון ברכה.

14. פירוש "מנחה דתעניתא" הוא, כי בשאר
 תפלות מנחה אין אומרים ברכת כהנים משום
 חשש שכרות.

15. שלשת הפסוקים סמוכים זה לזה, בירמיה יד
 ח ואילך; וראה מה שכתבו התוספות בביאור
 אמירת פסוקים אלו במנחה בתענית, אף שאינם